

KORT BESKRIFNING

ÖFVER

ORGEL-HARMONIETS

ANVÄNDNING OCH BEHANDLING.

UTGIFVEN

AF

C. A. V. LUNDHOLM.

MEDFÖLJER DE INSTRUMENT SOM SÄLJAS I UTG:S EXPOSITION

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2019

National Library
of Sweden

STOCKHOLM
CENTRAL-TRYCKERIET
1875.

KORT BESKRIFNING

ÖFVER

ORGEL-HARMONIETS

ANVÄNDNING OCH BEHANDLING.

UTGIFVEN

AF

C. A. V. LUNDHOLM.

MEDFÖLJER DE INSTRUMENT SOM SÄLJAS I UTG:S EXPOSITION
FÖR ORGEL-HARMONIER, STOCKHOLM.

STOCKHOLM
CENTRAL-TRYCKERIET
1875.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

Det instrument, som vi kalla Orgelharmonium, står till sin karaktär mellan pianot och piporgeln. Så väl uti sättet hvarpå tonen bildas, som uti sjelfva tonens klang, skiljer sig Orgelharmoniet från pianot och liknar orgeln. Särskildt vilja vi fästa uppmärksamheten vid en verklig fördel som detta instrument har gemensamt blott med piporgeln: om det nemligen är ett flerstämigt Orgelharmonium, så kan man med en och samma tangent frambringa helt olika toner, än en oktav högre, än en oktav lägre, än den ton som tangenten egentligen angifver. Ännu viktigare för tonens karaktär är en annan olikhet med pianot, som vårt instrument äfvenså delar endast med piporgeln: det är nemligen möjligt att för en och samma tangent icke endast förändra tonhöjden utan äfven *tonfärgen*, d. v. s. få tonen att ljuda med en särskild egendomlighet, än rund och fylig, än skarpare, än vek och mjuk, än genomträngande och briljant. Orgelharmoniet erbjuder en omvexling i tonfärgen, som pianot aldrig kan uppnå.

Utom ofvan angifna olikheter med pianot, finnes ännu en annan som Orgelharmoniet endast har gemensamt med piporgeln: båda äro *tacksammare* att

spela än pianot. De jämförelsevis ofullkomligare tonverktygen hos det senare måste ersättas genom så mycket större teknisk färdighet hos den spelande. Orgelharmoniet egnar sig därför i synnerhet väl för sådana musikvänner, som först vid mera framskriden ålder vilja idka musik. Vi veta exempel på att personer, som icke ens kunnat noterna, på ganska kort tid lärt sig spela choraler och sånger.

I mindre kyrkor samt vid uppbyggelsestunder i hemmet eller skolan kan intet annat accompagnement-instrument öfverträffa Orgelharmoniet. Ej blott kyrkomusik, utan äfven stycken i mera briljant stil, kunna spelas härpå; särskildt egna sig musikstycken med bundet, cantabile och legato-föredrag väl för detta instrument. Användt tillsammans med antingen violin, flöjt, piano eller en stråkkvartett, motsvarar Orgelharmoniet blåsinstrumenter, och bildas på detta sätt en slags orchester.

Orgelspelningen skiljer sig icke allenast genom anslaget utan äfven genom fingersättningen från pianot, särskildt genom fingrarnes vaxling och deras glidning från en tangent till en annan, hvarigenom tonerna sammanbindas med hvarandra. Sjelfva anslaget bör vid orgelspelning vara lugnt och bestämdt, och bör man alltid tillse att spelningen blir *legato* (bunden). Hvarje

tangent måste säkert och fullt nedtryckas och kvarhållas lika länge med notens värde. Ett starkt eller svagt anslag å tangenterna förblir här utan verkan på sjelfva tonen, emedan hos Orgelharmoniet icke anslaget, utan trampningen, utöfvar inverkan på tonen. Anslaget och den ofvannämnda fingervexlingen på en tangent, hvilken då flera accorder följa på hvarandra ofta måste verkställas med flera fingrar samtidigt, bör vid inlärandet af orgelspelning iakttagas såsom mycket viktigt, och skall den spelande efter förvärfvad noggrann kännedom om de första grunderna finna sig rikligen belönad.

Lika viktig för orgelspelningen är luftens behandling eller trampningen, emedan man genom att trampa hastigare eller långsammare får tonen att klinga starkt (forte) eller svagt (piano), hvarigenom olika nyancering erhålles. Sjelfva luftströmmen uppkommer på följande sätt. I hvarje Orgelharmonium befinna sig tre luftbälgar, hvaraf de två underst sittande genom tramporna sättas i rörelse; luften från dessa går till den tredje, som kallas reservbälge. Den tryckning reservbälgens fjedrar utöfva på det inkomna luftförrådet för att föra luftströmmen till tungorna blir genom långsammare trampning svagare, och tonen klingar följaktligen piano. Vid hastigare trampning blir tonen forte, i det reservbälgen spännes mera och således åstad-

kommer ett starkare lufttryck. Accompanement af sång bör ske piano, och flerstämmiga Orgelharmonier böra således i detta fall registreras svagt, med en, högst två stämmor. Å flerstämmiga orglar måste först registrering verkställas, innan spelningen börjar. — Om Registren få vi tillfälle tala längre ned. — Dessa äro de nödvändigaste anvisningarne vid spelningen af Orgelharmonium.

De mer eller mindre talrika register-knapparne, som ligga i rad öfver klaviaturen, äro så anbringade, att de under spelningen lätt kunna utdragas eller inskjutas med ett eller två fingrar. Dessa register hafva till ändamål antingen att öppna olika stämmor eller att åstadkomma nyantering. Med hänsyn till deras olika uppgift benämna vi de förra *klingande register*, de senare *hjelpregister*.

A. Klingande register

kallas de andrag, genom hvilka väg blir öppnad för luften att komma från bälgarne till en rad messingstungor. Har ett instrument blott en tungrad (stämma eller spel), så kan endast tonens styrka, ej tonfärgen förän-

dras. Enstämmiga instrument kunna väl hafva flera eller färre hjälpregister men aldrig något klingande. Å de sistnämnda kan spelningen genast börjas, utan att något register behöfver utdragas, hvilket deremot icke är fallet med de flerstämmiga. Hvarje klingande register gäller endast för halfva manual- eller tangent-omfånget, således har hvarje stämma ett för basen och ett för diskanten. Då hvarje register efterhärmar det instrument, hvars namn det bär, är det naturligt, att somliga lämpa sig endast för diskanten och andra för basen, hvilket gör denna delning nödvändig. På det den spelande strax må veta hvilka två register som tillsammans bilda en stämma, äro desamma parvis försedda med lika nummer. Dermed är dock icke sagdt, att nödvändigt samma nummer alltid måste utdragas. Diskanten kan t. ex. registreras starkare än basen, på det att melodien tydligare må framträda.

Vi vilja nu taga någon kännedom om hvart och ett särskildt af dessa register:

1. **Cor Anglaise** (engelskt horn) för basen och **Flûte** (flöjt) för diskanten är en 8 fots stämma, som i tonhöjd motsvarar ett orgelregister, hvars djupaste ton uppkommer genom en pipa af 8 fots längd. Denna stämma användes i alla enstämmiga Orgelharmonier, och dess tonhöjd öfverensstämmer med pianot. Till-

sammans med N:o 4 bildar denna stämman den angenämaste registrering. Med den förstnämnda är ofta en så kallad *Percussions-mekanik* förbunden, hvarigenom tonen blir lika med pianot: den uppkommer medelst anslag af små hammare mot tungorna, hvarigenom dessa ögonblickligt angifva tonen. Å Orgelharmonium med Percussion kan man således spela både orgel och piano. Dessa instrument erhållas endast efter beställning.

2. **Bourdon** (Borduna, ett orgelregister) för basen och **Clarinett** (det bekanta blåsinstrumentet) för diskanten, har 16 fots ton, alltså en oktav djupare än föregående (från Contra C till 3-strukna C). N:o 2 kan, tagen en oktav högre, äfven användas som 8 fots stämman och kan med fördel äfven användas tillika med N:o 4.

3. **Clairon** (en hög klar trumpet) för basen och **Flageolet** (Piccola-flöjt) för diskanten: 4 fots ton, således 2 oktaver högre än N:o 2 (från lilla C till 5-strukna C). Kan förenas med sistnämnda, om en åtta fots stämman tillägges som fyllnad. N:o 3 och 4 bilda en briljant ton af medelmåttig styrka.

4. **Basson** (fagott) för basen och **Hautbois** (Oboë) för diskant. Denna 8 fots stämman kan, i följd

af sin ljufva ton, lika väl användas ensam som i för-
ening med flera stämmor.

5. **Voix Celeste** (himmelsk röst), 8 fot, före-
kommer som half stämma i förbindelse med Flüte.
Tungorna i dessa båda stämmor äro lika, men derige-
nom att den förstnämnda är något lägre stämd upp-
kommer, genom att båda stämmorna ljuda samtidigt,
en lätt sväfning, hvarigenom tonen får en egendomlig,
vacker klang.

6. **Dolce** (ljuf, älsklig, ett bekant orgelregister)
om 8 fot; finnes som en sjelfständig half stämma.

7. **Cremona**, en af de nyaste 8 fots stämmor,
räcker från lilla h till 4-strukna C, således omkring
 $\frac{3}{4}$ af hela stämman; deraf talar man om $1\frac{3}{4}$, $2\frac{3}{4}$
etc. stämmiga instrumenter. Den efterhärmar stråk-
tonen i den förträffliga »Cremonesaren».

Dessutom förekommer hos Orgelharmonier med
Obligat eller sjelfständig pedal 2 stämmor af 8 och
16 fots höjd. Dessa orglar kunna med fördel användas
i kyrkor rymmande ända till 1000 personer eller
deröfver. Användt för detta ändamål, har Orgelhar-
moniet fördelen af att vara mindre ömtåligt för tem-
peraturförändringar än vanliga piporgeln, behöfver icke

någon betydlig underhållskostnad som denne, står i stämning betydligt längre samt är dessutom minst femtio procent billigare. I följd af dessa insedda fördelar får Orgelharmonium nu allt större användning i kyrkan. Pedal-orglar med 2 till 4 stämmor hafva ingen särskild pedal-stämma, utan är pedalen endast sammankopplad med manual-stämmorna, hvarföre pedalen här till skilnad från föregående benämnes *bihangspedal*.

De yttre synliga piporna i öfverbyggnaden äro såsom i orgeln endast till prydnad.

B. Hjelp-register

kallas de register, som hafva till ändamål att antingen förändra tonens styrka, eller att åstadkomma en slags modulation, hvarvid den egentliga tonfärgen dock förblir oförändrad; hjelp-registern låta sig ock anbringas å enstämmiga instrument. De äro:

1. De båda Forte-andragen, hvarigenom de öfver stämman anbragta lock, som tjena till tonens dämpande, öppnas. Diskantregistret är viktigast, emedan melodien derigenom framträder starkare.

2. **Sourdine** (dämmare) är registret till en mindre ventil för endast en stämma, Cor Anglais, hvilken då genom den minskade luften ljuder svagare.

3. **Tremblant** eller tremulant (darrande). Genom luftens dämpande i bälgen uppstår under spelningen ett regelmässigt darrande å tonen. Detta register börjar numera att uteslutas.

4. **Expression** (uttryck) är det viktigaste hjälpregistret. Genom utdragning af expressionsregistret tränger luften omedelbart från trampbälgarne in i tonlådan; den spelande har således hela luftstyrkan i sitt våld och kan omedelbart öfvergå från svagaste piano till starkaste forte. Vill man nu erhålla en jemn och bunden ton, bör den ena trampen aldrig nedtryckas, förr än den andra redan börjat att med lika kraft aflösa den första. Först försöke den spelande med enstaka toner, sedan kan öfvergång ske till fulla accorder. Vid trampningen lyfter man aldrig hela foten utan trampar, vare sig med eller utan expression, alltid med fotspetsen, under det klacken hvilar på mesingslisten. För uppnående af ett vackert musikaliskt föredrag är aflösningen mellan de båda tramporna, samt deras jemna rörelse genom fotspetsarne af stor vigt; äfvenså är det nödigt att låta tramporna efter hvarje nedtryckning åter skyndsamt uppstiga till sin

fulla höjd. Spelning med expressions-register blir svårare i den mån man har större registrering och fordrar i allmänhet ganska mycken öfning. Vill man erhålla tremulering å tonen, så kan detta lätt verkställas.

5. **Grand jeu** (fullt verk), hvarigenom alla stämmor klinga samtidigt, utan att någon af de särskilda registren behöfver utdragas.

6. **Manualkoppel** förekommer å instrument med två manualer, medelst hvilket båda manualerna kunna spelas på en gång, på det sätt, att när man spelar å nedra manualen, så angifvas på samma gång, de motsvarande tonerna i den öfre.

På större Orgelharmonier förekommer ofta

7. **Pedalkoppel**, hvarigenom bastangenterna å manualen nedtryckas med pedaltangenterna.

En blick på ofvannämnda register visar tillräckligt hvilken mångfald af olika toner, som man genom desamma kan erhålla. Orgelharmoniet kan derföre ställas vid sidan af de mest fulländade musikaliska instrument och öfverträffar genom berörde egenskaper, såsom kammarinstrument, den vanliga piporgeln.

Allmänna underrättelser

för uppackning och öppnandet af Orgelharmonium.

Sedan lådans lock, på hvilket finnes med svarta bokstäfver anbragt fabriksmärket, blifvit försigtigt uppslaget, borttagas spikarna ur de klossar som finnas på sidorna, hvarefter dessa uppdragas; sedan aflägsnas de skrufvar som sitta i lådans botten; lådan ställes sedan, hvarefter instrumentet utdrages i stående ställning.

Då instrumentet behöfver öppnas, borttagas de tygbeklädda lock som finnas fastskrufvade å baksidan samt inuti — i de mindre orglarne är locket inuti af trä; — sedan aflägsnas de båda säkerhetskrufvarne, som sitta bakom de båda jernhakarne, hvarefter hela öfvermekaniken kan uppslås och tillträdet är fritt till stämman eller tungorna. För att nå ventilerne för de olika tonerna, borttages först registerbrädet, som fasthålles med två charnérskrufvar vid tangent-ramen. Derefter lossas de två mindre jernhakar som nås genom den öppning som finnes å instrumentets framsida, strax under tangenterna, och om så behöfves, de gångjern som sitta åt motsatta sidan.

Skulle någon gång efter transport eller eljest inträffa, att någon enstaka ton blifvit stum eller slamrande, bör man strax öppna instrumentet och i förra fallet borttaga det skräp som möjligen fastnat mellan tungan och dess ram eller i senare, jemka tungan försigtigt, med ett tunnt knifblad eller dylikt, i rätt läge. Om en ton sjelfjuder, aflyfter man fjedern å ventildämmaren och borttager det skräp som kan hafva fastnat på skinnet, hvarigenom ventilen blifvit otät, eller ock tillskrufvas omnämnde fjeder något hårdare.

Stämning behöfver ganska sällan verkställas. Tonen höjes genom att med en pennknif skrapa litet å tungans spets och sänkes genom skrapning vid nedre delen, utan att tungan behöfver lossas; vid skrapning af spetsen sättes ett tunnt bleck eller knifblad under densamma.

